

„Hol az a táj szab az életnek teret,
Mit az Isten csak jókedvében teremt”

Válogatás az első tizenhárom MÉTA-túrafüzetből
2003 – 2009

A KÖTETET SZERKESZTETTE:
Molnár Csaba – Molnár Zsolt – Varga Anna

MTA Ökológiai és Botanikai Kutatóintézete
Vácrátót

2010

„Hadiállapot” a Tétényi-fennsíkon

Részletek egy 2003-ban készített kutatási jelentésből

KUN ANDRÁS

0. Előhang.

A Budai-hegység déli előterében, a hegység és a Mezőföld síkvidéke határán elterülő fennsík több szempontból is egyedülálló tulajdonságokkal rendelkezik. Fő felépítő kőzetei a harmadkori sekély tengerben lerakódott szarmata- és lajta mészkövek. Ezek porózus és ezért viszonylag gyorsan málló kőzetek, könnyű megmunkálhatóságuk miatt kedvelt építőkövek is. A 19. század közepe-végén Nagybudapesten fellendülő építkezéseken nagy mennyiséget használtak fel belőlük, bányászatuk nyomán a Tétényi-fennsík diósi és sóskúti részein tájsebek keletkeztek.

A fennsík az őskor óta lakott terület, majd a római kortól kiterjedt szőlő- és gyümölcsstermesztő táj. Erre haladt több hadiút, Érdnél fontos dunai kikötővel. A szántóföldi művelés a sekély és szárazköves talajokon szinte lehetetlen, ezért a gyümölcsök termesztése mellett főként állattartás-legaltetés volt jellemző. Az erdők közel minden foltját sok évszázaddal ezelőtt kiirtották (ma Biánál, Törökbá-

lintnál, Érdnél és Téténynél, jobbára a fennsík szegélyein találunk számottevő erdőfoltokat), helyükön a cserjés és gyepek növényzet terjedhetett ki. Mindemellett az egykori természetes vegetáció maradványai is túlélhettek: sziklai gyepek, felnyíló lejtőgyepek, zárt alacsony fűvű sztyepprétek.

A sovány, extenzív legeltetéssel hasznosított területeken számos ritka sztyepei növény- és állatfaj maradt fenn, egyesek közülük az országban itt éltek a legnagyobb számban. A Tétényi-fennsík sztyeppréteinek és erodált-felnyíló gyepeinek legendás gazdagsága valósággal vonzotta az állat- és növénytan kutatóit. Így ma eléggé pontos leltárral rendelkezünk az egykori gazdagságról.

Természet és ember harmonikus itteni együttműködése a 19. század végétől, a 20. század elejétől lett a múlté. A már említett kőbányászat mellett a fenyőtelepítés, a területek belterületbe vonása és beépítése a fő tényezők egyik csoportja. A legeltetést régen abbahagyták, a legelők cserjésednek, erdősülnek. Ezek a regenerációs folyamatok ma már a korábbi gyümölcsösökben is folynak, illetve folynának, hiszen nagy részüket az 1990-es évek közepéig felhagyták. Hazánkban szinte példátlan módon itt az éppen művelésből kivont mezőgazdasági területeket is beépítik - szinte nincs is kivétel. Ugyancsak fontos pusztító faktor a nagyüzemek és a katonaság idetelepítése, mivel a több évtizedes elzártság miatt még megmaradt természetközeli részek éppen ezek közreműködésével "kerülnek" a beruházók kezébe.

Úgy tűnik, ebben az esetben a természetvédelem elveszített egy csatát - még mielőtt igazán megkezdte volna. A csodás gazdagságról egykor híres Tétényi-fennsík ma ugyanis alig maradt hatáson megvédhető terület, a természetközeli gyepek és erdőmaradványok töredékesek, elszigeteltek. A települések terjednek, lassan összeérnek, a közöttük lévő "ütközési zónákat" elborítja a háztartási szemét és építési törmelék.

1. A Tétényi-fennsík védelemre tervezett területének botanikai vizsgálata. Javaslat egy sztyepp-rezervátum létrehozására

1.1. A terület elhelyezkedése, földrajzi és éghajlati viszonyok

A védelemre kijelölt és megvizsgált terület a Budai-hegység déli előterében elhelyezkedő Tétényi-fennsíkon található. Kiterjedése megközelítőleg 162 ha. Ez a térség, az ún. Nagy-legelő, más néven Nagy-Pusztá, a Tétényi-fennsík egyik legnagyobb méretű természetközeli gyepparadványa.

A Tétényi- (és Érdi-) fennsík a Dunántúli-középhegység keleti részén, a Budai-hegység déli előterében helyezkedik el. Északról a Hosszúréti-patak völgye, kelet-délkeletről a Duna medre, dél-délnyugat felől pedig a Benta-patak völgye határolja.

A terület különböző korú üledékes kőzetekből épül fel. Déli irányban megdőlt, jellegzetesen lépcsős felszínét különféle, másutt csak kis felszíni kiterjedésben megjelenő mészkőtipusok alkotják. A Budai-hegységben jellemző triász dolomit és dachsteini mészkő ezen a vidéken nincsen a felszínen. A fennsíkot alkotó kőzetek fiatalabb, főként harmadidőszaki üledékek. A megvizsgált területen, valamint Érd, Diósd és Sósút környékén a szarmata mészkő, Biatorbágnál a lajtamészkő fordul elő számottevő kiterjedésben.

Területünkön döntő szerepet játszott a felszíni alakzatok és a vegetáció kialakulásában az a tény, hogy ezek a kőzetek jóval lazább szerkezetűek, málékonyabbak, mint a triász dolomit vagy dachsteini mészkő. A keményebb triász üledékekkel ellentétben a szarmata- és lajtamészkő hegyeket nem alkotnak. A felszíneik változatosságát így elsősorban a lépcsős térszínnek, valamint az egykor bővizű patakok által vajt, ma száraz, meredek oldalú eróziós völgyek (aszóvölgyek) adják. Ahol a kőzetlépcsők előbukkannak, ott kis kiterjedésben kialakultak a lefelé vándorló kőzettörmelékkel borított lejtők, különböző nyílt sziklagyepekkel. A kevésbé meredek oldalakon a kitétségtől függ a természetközeli gyepek karaktere, a délies lejtőkön szárazabb, nyíltabb sztyeppréteket (esetenként sok sziklalakó fajjal), északias oldalakon pedig zártabb félszáraz lejtőgyepeket találunk. A Tétényi-fennsík jellemző élőhelyei a platógyepek.

A Dunazug-hegvidék északkeleti része - így a Budai-hegység és a Tétényi-fennsík területe is - ahhoz a zónához tartozik, amelyben még határozottan mutatkozik meg a szubmediterrán klímahatás. A vegetációra leginkább az gyakorol erős hatást, hogy a nyár száraz-meleg (gyakran aszályos), a tél enyhe. A száraz szubmediterrán klímaviszonyok következtében északkelet felé idáig (illetve tovább, a Duna vonalát kissé átlépve) még jelentős számban jutnak el a délies elterjedési típusú növényfajok.

A Budai-hegység szubmediterrán flóraelemekben leggazdagabb növénytársulása a délies dolomitlej-tőkön kialakuló sziklagyep, amelynek majd minden jellemző fajt magában foglaló töredékét a most védelemre kijelölt térségben is megtaláljuk.

1.2. Általános növényföldrajzi és vegetációs jellemzés

A Tétényi-fennsík növényföldrajzilag a Pannóniai flóratartomány (Pannonicum) Dunántúli-középhegységi flóravidékének (Bakonyicum) Pilisense flórajáráshoz tartozik (a Pilis-Budai hegvidékkel és a Gerecsével együtt).

Eredeti növénytakarója mára csak töredékeiben maradt fenn. Klimatológiai szempontból indokolt feltételezni, hogy korábban még a platók is különféle száraz erdőkkel lehettek borítva, mára ezeknek csak a maradványai és florisztikai emlékei léteznek. Számottevő méretű erdőterületek főként Érd-Törökbálint és Biatorbágy vidékén találhatóak. Ezek főként erdészetiileg megváltoztatott faj-faj-arányú cseres-tölgyes (*Quercetum petraeae-cerris*) állományok. Az üde erdők (kevés gyertyánal, inkább csak az aljnövényzet utal jelenlétükre) edafikusan, északi lejtőkön, árnyas völgyoldalokon jelenhettek meg. A mészkedvelő tölgyes (*Orno-Quercetum pubescenti-cerris*) néhány maradványfoltja Érdnél és Biatorbágnál tanulmányozható, utóbbi területen a karsztbokorerdő (*Cotino-Quercetum pubescentis*) apró fragmentumai is megvannak. Az erdők helyén ma túlnyomórészt gyepek találhatóak, néhol kiterjedt cserjésekkel, esetenként erősödő cserjésedéssel. A korábbi erdősültségre utal, hogy még a legszárazabb, erodált tájrészekben is megvannak az egykori erdőszegélyek, erdők fajai.

A Tétényi-fennsíkon a régi korokban is jellemzőek lehettek a száraz- és félszáraz gyepek, valamint a sziklagyepek, de a jelenleginél jóval kisebb és töredékesebb megjelenésben. A fennsík még természetközeli részein a száraz gyepek típusainak valóságos eldorodóját találjuk. Társulástani megközelítésben ezek a pusztafüves- és sziklafüves lejtősztyeppel (*Cleistogeni-Festucetum sulcatae*, *Chrysopogono-Caricetum humilis*) azonosíthatók, számos átmenettel. A változatosság azonban messze túlmutat ezeken a besorolásokon, ugyanis a száraz sztyepprétek vezérfajai a termőhelyi jellemzőktől és a regenerációs folyamat irányától függően ezerszínű kombinációkat képeznek. A változatosságot fokozza az alárendeltebb fajok típusától- és területtől függő jelenléte, valamint a dominancia-típusok foltjainak sokféle mozaikban való megjelenése. A típusok sokféleségét az alábbi részekben mutatjuk be.

...

1. 5. Következtetések, feladatok

A most felmért területen található a Tétényi-fennsík egyik legnagyobb kiterjedésű természetközeli szárazgyep-komplexe. A vizsgálat feltárta a legfőbb értékeit, a ritka és beszűkülő életterű fajok itteni sokaságát, valamint a szinte egyedülálló gazdagságát: a gyp-élőhelyek nagy változatosságát. Rámutattunk arra is, hogy közzettanilag és felszínalaktanilag is egyedi ez a térség, megőrzése a természetvédelemnek most, a teljes pusztulás előtti utolsó pillanatokban kötelessége és feladata.

Sűrűn lakott a környező térség, ezért a teljes izoláció nem lehetséges és nem is célravezető. A bekerítés csak részleges lehet, az utaknak csak egy része zárandó le, hiszen a sík terepen a sorompók kikerülhetők, a cserjéseket ösvények sokasága tárja fel.

Feltétlenül megoldandó a szemét összegyűjtése és elszállítása, illetőleg a szeméttelpek bekerítése és a kultúrált szeméttelhelyezés lehetővé tétele (konténerek, szemétdvarkok). A kerítés helyett javasolható a terület szegélyében egy legalább 10 m-es cserjés sáv kialakítása, amely évtizedes léptékben önmagában korlátozza az átjárást. Néhány nagyobb út is meghagyandó, a jelenlegi úthálózat sűrűsége viszont nem indokolt. A megszüntetésre kijelölt utak egy részét árkolással, fa- és cserjeültetéssel kellene lezárni. Ugyancsak megoldandó a telepített fák (fenyők) és a terjedő inváziók kiirtása, különösen a bálványfa és az ezüstfa megritkítása. A motorozás a gyepeken megtiltandó, esetleg területileg korlátozandó.

Az alacsony természetességi kategóriájú gypfoltokon a cserjésedés többnyire kívánatos, mert a gazdagságot inkább fokozza, mint csökkenti. Sok foltnál ezért korlátozott mértékű cserjeirtásra, cserjefoltok meghagyására tettünk javaslatot. A kiváló állapotú gyepekben a cserjésedés - mértékétől függően - korlátozandó, a fajgazdag tisztásokat mindenképpen fenn kell tartani. Az őshonos fajfajok terjedése nagyon kis mértékű, ezt esetleg foltszerűen, a szegélyen pedig összefüggő sávokban telepítéssel is segíteni kellene.

A felmérés során mindvégig szempont volt, hogy az a későbbiekben megismételhető legyen, dokumentációul szolgálhasson egy későbbi újfelméréshez.

1.6. Javaslat a Tétényi-fennsík sztyepprezervátum létrehozására

Minden eddigi eredmény és ismeret abba az irányba mutat, hogy itt olyan egyedi értékekkel rendelkező területtel van dolgunk, amely hamarosan a Tétényi-fennsík gyepevegetációjának utolsó maradványszigete lesz. A környék beépítése, természeti értékeinek pusztítása olyan mértékű és erősségű, hogy annak korlátozására aligha van esély.

A rezervátum kialakítása mellett szól, hogy a felmért területen megvannak a Tétényi-fennsík sztyeppvegetáció-típusainak legfőbb reprezentánsai: platógyepek, délies és északias lejtőgyepek, felnyíló lejtősztyepprétek és nyílt sziklgyepek is. Fajkészletük - ha a teljes területet nézzük - megközelíti az eredeti gazdagságot, több faj utolsó populációi itt élnek.

A változatosság megőrzése megkívánná a most védelemre nem kijelölt terület rezervátumhoz csatolását is. A térképen 44–56. számok alatt szereplő foltokon vannak ugyanis a leggazdagabb platógyepek, amelyek az egész fennsík legjobb állapotú állományai. Ezeket feltétlenül hozzá kell vonni a védett részhez.

Egy rezervátum kialakítása megkívánja annak társadalmi elismertetését is. A környék önkormányzatait és igen aktív civil szervezeteit ezért be kellene vonni a tervezés és létrehozás során. Szükséges lesz az értékek népszerűsítését és folyamatos ismertetését. Ennek érdekében feltáró útvonalak kijelölése, táblák felállítása, ismertető füzetek kiadása és a terepi vezetés is megszervezendő lesz.

2. Áttelepített sziklgyep állományok vizsgálata

2.1. Előzetes tudásunk, hol és miért történt mindez?

Mint azt az előző tanulmányban is említettük, a Tétényi-fennsíkon rendkívül ritkák az északias kitétséggű lejtőgyepek. Ezek közül is a leggazdagabb és ritka növényfajok egész sorát őrző, maradvány jellegű állomány fordult elő a Mechanikai Művektől északra elterülő keskeny sávon. A gyepek fajösszetétele és szerkezete leginkább a dolomithegyek északi oldalain kialakult zárt dolomitsziklgyephez volt hasonlatos. Hasonlított többek mellett abban is, hogy a reliktum karakterű *Daphne cneorum* is nagy számban élt itt.

Régóta ismert ez a gyepek, gyakran hangsúlyozták a védelem szükségességét is. A természetvédelmi hatóság ebben az esetben sajnos túlságosan későn vett tudomást a gyepek fenyegető végveszélyéről: a területet évekkel ezelőtt megvásárolt vállalkozó elhatározta a beépítést, amely szempontunkból a természetközeli gyepek elpusztítását jelentette. (A jelentés elkészültére, 2003 őszére a csodás gazdagságú lejtő előzőleg herbiciddel elpusztított gyepeket már ledózerolták.)

Kényszer szülte kompromisszumként történt megállapodás a gyepek apró töredékeinek áttelepítéséről, valamint néhány védett növény átültetéséről. Korábbi ismereteink alapján szakmailag ez a döntés tulajdonképpen csak a pusztulás elodázását jelenti, hiszen egy élő rendszer (társulás) nem véletlenül "van ott, ahol van". A növényi társulások évezredek történetű nem-egyensúlyi rendszerek, mint állományok az alkotó elemeik (növénypopulációk) együttélése által létrehozott és időlegesen kiegyensúlyozott állapotú alegységek mozaikjai. A fennmaradást a populációk közötti interakciók sokasága, az aktuális környezeti állapotok által moderált dinamikák (fluktuációk) biztosítják.

Ebből következik, hogy mindenfajta áttelepítés olyan mértékű változást hoz, amely az eredeti rendszer megsemmisülését jelenti és a legjobb esetben is, sok évtizedes regeneráció után, egy új gyepek lehet az eredmény. Mindazonáltal vannak olyan fajok, éppenséggel a *Daphne cneorum* is ilyen, amelyek megmentése akár kerti körülmények között is, fontos feladat. Később megkísérelhető a megfelelő természetközeli állományokba való visszatelepítés.

2.2. A vizsgálat kérdései és módszerei

A jelen vizsgálat egy vizsgálat sorozat megindítását jelenti, amelynek célja az áttelepített gyepek állapot-változásainak nyomon követése lesz. Kérdésünk: hogyan változnak meg a gyepek az áttelepítés követő években, különös tekintettel a védett fajok populációira?

2003 május-júniusában három helyszínen készítettünk felvételeket, egyrészt az azóta már elpusztított eredeti gyepek (itt a felmérésre mindössze egyetlen nap állt rendelkezésünkre), másrészt a Tétényi-fennsík védelemre kijelölt területére áttelepített állományban, harmadrészt az Állatkert tetőkertjébe átvitt gyepek felől.

A felméréseket állandósított mintavételi kvadrátokon végeztük, megteremtve a megismételhetőség előfeltételeit. Mindenütt készítettünk fotókat is, szintén a referenciaterepítés céljából.

2.3. Eredmények, megfigyelések

A felvételi táblázatok a mellékletben találhatóak. Összehasonlító kiértékelésük a következő években válik lehetségessé, most még nem a regenerációt, hanem az áttelepítés következményeit láthatjuk.

2.3.1. A Tétényi-fennsíkon áttelepített gyep

Az áttelepítés 2002 november-decemberében történt az eredeti gyep hat foltjából. A gyeptéglákat 20–40 cm-es mélységig emelték ki, majd az új helyen az eredeti pozíciót figyelmen kívül hagyva helyezték el.

Az áttelepítés célterülete a védelemre kijelölt Nagy-Legelőn (az I. rész térképén a 15. foltban) található. Enyhe északias kitérítéssel rendelkezik, termőhelyi karakterében távol áll az eredetitől. (Jobbat egyébként aligha lehetett volna találni az északias lejtők ritkasága miatt.) Egykori cserjését kivágták és az így kialakított 30x80 m-es tisztáson helyezték el a gyeptéglákat. Az elhelyezés csak nagyon hézagosan sikerült, a gyeptéglák között széles, nyílt földes sávok maradtak. Elmaradt a tömörítés és beiszapolás is, amely a téli felfagyással együtt a gyeptéglák kiszáradásához vezetett. A 2003-as év ráadásul a korábbiaknál is szárazabb volt (beleértve a tavaszt is), amely érzékenyen érintette az áttelepített gyepet, rontva a növények túlélési esélyét.

A felvételezéseket 2003 májusában végeztük. Ekkorra a szárazság már erősen mutatta a hatását: a mélyen gyökerező fajok egyedei tömegével pusztultak, a tavasszal még virágzó *Daphne*-tövek egy része is kiszáradt. A gyeppen alig virágoztak a növények, ellenben a kivágott cserjék (főként a *Crataegus monogyna* és *Cornus sanguinea*) tősarjai előtörtek és a szegélyeken, a gyeptéglák közein gyomok (pl. *Adonis aestivalis*, *Chenopodium album*, *Amaranthus* sp., *Helianthus annuus*, *Brassica* sp., *Datura stramonium*, *Bilderdykia*, *Ambrosia elatior*, *Fumaria* sp., *Lathyrus tuberosus*) törtek elő.

Kettő darab, egyenként 1x5 méteres traszszektet jelöltünk ki, amelyekben 10-10 db 1x1 m-es kvadrátot felvételeztünk borításbecsléssel és a virágzó egyedszám rögzítésével. A változások pontosabb nyomon követése érdekében ezeket tovább osztottuk, és mindegyikben 2 db 50x50 cm-es és 5 db 20x20 cm-es kvadrátot is felvettünk. Ezeknek az újra-felvételezése a finom léptékű változásokról szolgáltat majd adatokat. Annyi már most is elmondható, hogy a kvadrátonkénti fajszám kismértékben csökkent a referenciához képest (ott az átlag 32,5, itt 28,3), emellett a virágzó egyedszám és a mohaborítás drasztikus csökkenése és a nyílt földfelszín növekedése itt a legfőbb különbségek.

Az áttelepített gyepeken ezek mellett 6 db site-ot (területrészt) határoltunk el, amelyeknek területén teljes fajlisták készültek a borítás becslésével és a virágzó egyedszám rögzítésével, melyet a védett fajok esetében a teljes egyedszám felírásával is kiegészítettünk. Ezek az adatok az állomány szintű változások nyomon követését segítik majd. Minden kvadrátról és site-ról (területrészről) készítettünk fotókat és térképeket is, szintén a monitorozás céljaira. A mellékletben most csak ezek egy részét mutatjuk be.

Általánosságban és előzetesen elmondható, hogy a pusztulás leginkább a relatíve mélyen gyökerező fajok populációiban következett be. Ilyenek: *Teucrium montanum*, *Fumana procumbens*, *Dorycnium herbaceum*, *Astragalus vesicarius*, *Cytisus ratisbonensis*. A *Daphne cneorum* egyedeinek jó része egyelőre él. A 2003-as év extrém szárazsága nagy pusztítást végzett. A további változások remélhetőleg már a regeneráció irányába mutatnak majd.

Csíránövényeket láttunk a következő fajoktól: *Salvia pratensis*, *Viola rupestris*, *Helianthemum canum*, *Jurinea mollis*. Az idei kép alapján az egyik legfőbb domináns, a *Carex humilis* visszahúzódása és a *Brachypodium pinnatum*, de méginkább a *Bromus pannonicus* előretörése várható. Az biztosra vehető, hogy mindez a gypszerkezet mélyreható változásához vezet majd.

Szintén bizonyos, hogy a cserjék megritkítására, az előtörő tősarjak egy részének kivágására 1-2 éven belül szükség lesz. Ugyancsak megoldandó a szemetelés kizárása, mert 2003 júniusában már szemetet raktak a gyepre. A gyomosodás egyelőre nem tűnik komoly veszélynek, mert az előtört gyomok egyéves fajokhoz tartoznak, amelyek a gyeppel záródásával eltűnnek majd.

Itt jegezzük meg, hogy a Fűvészkertbe mentett *Daphne cneorum* tövek egy részének visszatelepítése később lehetséges lesz az I. részben közölt térkép 12., 52. vagy 55. foltjainak északias gyepeire. Ezt majd külön tanulmány kell, hogy előkészítse, és csak nagy körültekintéssel, a gyepek állapotának megóvása mellett szabad elvégezni. Fontos, hogy a védelemre kijelölt területen csak a 12. folt van, az 52. és 55. foltok védelme csak most került javaslatra.

2.3.2. Az Állatkertbe vitt gyepek

Az Állatkert tetőkertjébe vitt gyepek esetében a 15-25 cm-es vastagságú gyeptéglákat az eredeti pozíciót figyelembe véve helyezték el. A gyeptéglák elhelyezése pontosan egymás mellé történt, kisebbek a nyílt földfelszínnek, a gyomosodás és a moha pusztulása is kisebb mértékű, mint az előzőleg bemutatott gyepeken. *Daphne cneorum* egyed ide nem került.

A tető rendkívül száraz, nagyon alacsony a kvadrátonkénti fajszám (átlaga 13,5) a virágzó egyed-szám elhanyagolható, nagy a pusztulás. Több év elteltével itt a szárazságtűrő fajok előtörése, a mezikus fajok visszahúzódása várható. Valószínű a zárt sziklagyep karakter lassú megszűnése és a száraz platógyep-nyílt sziklagyep karakter erősödése.

A gyomosodás később sem igen várható a szárazság miatt (bár az Állatkert szárnyas lakóit és szárnyas termésű gyomfák magvait is láttam itt). A kis számú cserje-fa (*Ligustrum vulgare*, *Fraxinus ornus*, *Crataegus monogyna*) valószínűleg elpusztul majd. Javaslatot tettünk az aszályos időszakban a hiányzó vízmennyiség pótlására (figyelembe véve a Tétényhez közeli klímállomás sokéves nyári átlagait), de a korábbi itteni rossz tapasztalatokat figyelembe véve (a tetőkert elgyomosodása az öntözés nyomán) ez nem történt meg.

2.4. Rövid összegezés

Az áttelepített állományokban a gyökerek mechanikai sérülései, fagyás, szárazság stb. hatására mindenütt drasztikus változásokat figyeltünk meg 2003-ban.

A következő években megindul majd a gyepek regenerációja, az áttelepítés helyszínein uralkodó mikroklimatikus, edafikus viszonyokhoz való idomulása. Ennek eredményeképpen új gyepek alakulnak ki, amelyek jelentősen eltérnek majd az eredetitől. Lehetséges, hogy a védett fajok egy része – más fajokhoz hasonlóan – megmarad, és alkalmazkodik majd az új körülményekhez.

A következő időszakban a változásokat nyomon kell majd követni, és a regenerációs folyamatokat szükség esetén beavatkozásokkal (cserje-, esetleg gyomirtás, személtelhordás, öntözés) elő is kell segíteni.